İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ

SÜRGÜNÜN 75. YILINDA AHISKALI TÜRKLER

2019

AHISKA BİR GÜL İDİ GİTTİ,
BİR EHL-İ DİL İDİ GİTTİ...
SÖYLEYİN SULTAN MAHMUD'A,
İSTANBUL KİLİDİ GİTTİ...

EDİTÖR
Rüstem Mürseloğlu

ISBN Numarası
978-605-63528-1-2

SANCAKTEPE BELEDİYESİ

İHH İNSANİ YARDIM VAKFI

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

9 786056 352812

“SÜRGÜNÜN 75. YILINDA AHISKALI TÜRKLER”

16-17 KASIM 2019

Editör

Rüstem Mürseloğlu

Editör Yardımcısı

Ozan Ömer Akgül

Kapak Tasarımı

Enes Bilgin

ISBN Numarası
978-605-63528-1-2

İSTANBUL MEDENİYET
ÜNİVERSİTESİ

Sempozyum Düzenleme Kurulu

- Prof. Dr. Gülfettin Çelik
- Prof. Dr. Yaşar Bülbül
- Prof. Dr. Kadir Pektaş
- Prof. Dr. Ali Tan
- Doç. Dr. Faruk Bal
- Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Tak
- Dr. Öğr. Üyesi Rüstem Mürseloğlu
- Dr. Öğr. Üyesi Rasim Bayraktar

Sempozyum Bilim ve Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Asif Hacılı (Azerbaycan)
- Prof. Dr. Hayrunnisa Alan
- Prof. Dr. Fatih Sarıoğlu
- Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün
- Prof. Dr. Ferit Yusupof (Rusya)
- Prof. Dr. Halis Süleyman
- Prof. Dr. Raşit Ahıska
- Prof. Dr. Muhitdin Ahmedoğlu
- Prof. Dr. Veli Kamil Nerimanoğlu (Azerbaycan)
- Prof. Dr. Roin Kavrelişvili (Gürcistan)
- Prof. Dr. Merab Beridze (Gürcistan)
- Prof. Dr. Hayri Erten
- Prof. Dr. Almira İbaşova (Kazakistan)
- Prof. Dr. Gülnar Nurbetova (Kazakistan)
- Prof. Dr. Zabirash Adilbekova (Kazakistan)
- Prof. Dr. Ali Tan
- Prof. Dr. Ergin Kariptaş
- Prof. Dr. İsmail Aydıngün
- Prof. Dr. Nurgün Koç
- Prof. Dr. Mustafa Özer
- Prof. Dr. Fehmi Yılmaz
- Prof. Dr. Recep Karacakaya
- Prof. Dr. Gülbadi Alan
- Doç. Dr. Gulzhamal Zhorayeva (Kazakistan)
- Doç. Dr. Masoumeh Daei (İran)
- Doç. Dr. Mustafa Aydemir

- Doç. Dr. Svetlana Baymoldina (Kazakistan)
- Doç. Dr. Gauhar Primkulova (Kazakistan)
- Doç. Dr. Aygün Kerimova (Azerbaycan)
- Doç. Dr. Fazil Gazenferoğlu (Azerbaycan)
- Doç. Dr. Doğan Arslan
- Doç. Dr. Kemal İbrahimzade
- Doç. Dr. İdris Demir
- Doç. Dr. Ali Asker
- Doç. Dr. Ersin Muzzinoğlu
- Doç. Dr. Alim Yılmaz
- Doç. Dr. Turgay Anar
- Doç. Dr. Ahmet Koçak
- Doç. Dr. Lütfi Arslan
- Doç. Dr. Ergin Jable (Kosova)
- Doç. Dr. İsmail Rafatov
- Doç. Dr. Mohammad Monir Alam (Hindistan)
- Doç. Dr. İbrahim Hakan Karataş
- Doç. Dr. Murat Yalçıntaş
- Doç. Dr. Yakup Yılmaz
- Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Kuş
- Dr. Öğr. Üyesi Marziye Mammadova
- Dr. Öğr. Üyesi Minara Aliyeva Çinar
- Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Tak
- Dr. Öğr. Üyesi Rüstem Mürseloğlu
- Dr. Öğr. Üyesi Rasim Bayraktar
- Dr. Öğr. Üyesi Adem Ahıskalı
- Dr. Öğr. Üyesi Elşan İzzetgil
- Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Bumin Özarslan
- Dr. Öğr. Üyesi Bahtiyar Bayraktar
- Dr. Seyfeddin Buntürk
- Dr. Öğr. Üyesi Sevil Piriyeva Karaman
- Dr. Öğr. Üyesi Selim Cemalgil
- Dr. Öğr. Üyesi Şir Muhammed Dualı
- Dr. Ahmet Niyazov (Azerbaycan)
- Dr. Öğr. Üyesi Hanzade Güzeloğlu
- Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Kayagil
- Dr. Öğr. Üyesi Mansur Teyfur
- Dr. Öğr. Üyesi Salima Ganiyeva

- Dr. Öğr. Üyesi Ayna Askeroğlu
- Dr. Öğr. Üyesi Mürsel Ethem
- Dr. Öğr. Üyesi Halida Dervisheva
- Dr. Öğr. Üyesi İkram Çinar
- Dr. Öğr. Üyesi Halil Kurt
- Dr. Rüşen Alioğlu
- Dr. Azad Dedeoğlu

Sempozyum Sekreteryası

- Araş. Gör. Ozan Ömer Akgül
- Araş. Gör. Koray Sevindi
- Araş. Gör. Ayça Çelikbilek
- Muhammet Hamza Nedimoğlu
- Elshad Assadullayev
- Öğr. Gör. Enes Bilgin

İçindekiler

Takdim……...1

Sunuş……..3

Azad Dedeoğlu
1003/1595 Tarihli Tahrir Defterine Göre Ahıska Bölgesinde Türk Nüfusu Üzerine Bir Mülâhaza…….7

M.Yasin Taşkesenlioğlu
1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi'nden Sonra Erzurum'a Göç Eden Ahıskalı Türkler……..28

Fadime Tosik Dinç
Ahıskalı Türklerin Tarihini Etkileyen İki Önemli Antlaşma: Edirne Ve Batum Antlaşmaları……..44

Hilal Cecanpınar
Ahıskalı Türklerin Mağduriyetlerinde Rusya Federasyonu'nun Sorumluluğu…….61

Ali Asker
Totalitarizm, Stalinizm, Baskı…….73

Yahya Kemaloğlu
Ahıskalı Ömer Faik Numanzade'nin Milliyetçilik Düşüncesi……79

Metin Aydemir
1944-1989 Yıllarında Sovyetler Birliği Rusyası'nın Türk Dünyası'ndaki Sürgünleri: Ahıskalı Türkler……91

Hanzade Güzeloğlu
Kafkaslara Açılan Kapı-Ahıska'da Osmanlı'nın Ebedi Mirası…….122

Halil Kurt
Ahıska Coğrafyasında Demografik Yapının Değişimi……..140

Sinan Doğan
Ahıska Türklerin Güney Kafkasya'nın Tarihi ve Sosyokültürel Yapısındaki Varlığı……....162

Bedriye Uzuner
1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Kırklareli Vilayetine Etkileri…….192

Nurten Remzi
Türklerin Kader ve Kederi……210

Gevher Nesibe Kariptaş & Caner Çüse & Ergin Jable & Ergin Kariptaş
Kosova ve Ahıska Türkleri'nin Mücadeleleri Hakkında Elde Edilen Bazı Tespitlerin Karşılaştırılması……..231

Fırat Yaldız & Erkam Temir
Türkiye'nin "Soydaş" Politikaları ve Soydaş Ahıska Türkleri…….245

Ansar Usmanov
Ahiska Türkleri Örneğinde Ceza Uygulanmış Halkların Yasal Rehabilitasyonu Sorunları…….....258

Mohammd Monir
Sürgün, Entegrasyon ve Yeniden Yerleşme Süreci: Ahıska Türkleri Üzerine Bir İnceleme…….....269

Hayri Erten
Dini Öğreti ve Değerlerin Kötü Davranışları Engellemeye Yönelik Tezahürleri……..286

Rahim Şakiroğlu
Din ve Kültür Açısından Ahıskalı Türkler……..297

Mürsel Ethem&İsmet Eşmeli
Ahıskalı Türklerde Nazar……314

Şir Muhammed Dualı
Gürcü Kamuoyunda Mevcut Ahıska Türkü Algısı Üzerine Bir İnceleme……...333

Rasim Bayraktar
Gürcistan'da Etnik ve Dini Azınlıklar, İlgili STK'lar ve Faaliyet Alanları……...345

Durmuş Kılınç & Aydın Ebrar Günal
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Mülkiyete İlişkin Talepleri……...368

Muhsin Karaman
Vatan Ahıskaya Dönmenin Hukuki ve Sosyal Nedenleri……394

Zamire İzzetgil
Toni Morrison'un "Sevgili" Ve Mircevat Ahıskalı'nın "Gurbetten İniltiler" Sürgün Romanlarının Travma Ve Hafıza Açısından İncelenmesi……...418

Ahmet Koçak
Sürgün ve Göç: Dut Ağacı'na Yansıyan Ahıska Türklerinin Sürgün Hayatı……436

Damla Kotan&Mustafa Aydemir
Türk Romanında Ahıska Sürgünü…….458

İkram Çinar
Posoflu Âşık Zülalî İle Kobliyanlı Âşık Sefilî'nin Şiirlerinde Vurguladığı Değerlerin Eğitim Politikası Açısından İncelenmesi……475

Sezin Tüfekçi Köroğlu
Küçük Bir Çocuğun Gözünden Sürgün ve Göç: Badem Dalına Asılı Bebekler……497

Minara Aliyeva Çinar & Sevinç Karayeva
Ahıska Türk Ağzında Özbek Türkçesinin İzleri……...518

Necmiye Ayşim Parlakyıldız
Fırat Sunel'in Salkım Söğütleri Gölgesinde Adlı Eserinde Resmedilen Bir Dram: Ahıska Türklerinin Sürgünü……..535

İbrahim Kubilay Şimşek&Erol Sakallı
Edebiyat Ad Bilimi Bağlamında Mircevat Ahıskalı'nın Romanlarında Geçen Kişi Adları…….552

Minara Aliyeva Çinar
Ahıska Türk Ağzında Deyimler……....564

Afida Usmanova
Dil Türk Halkının Kültürel Değeridir……....578

Sevil Piriyeva
Gurbetteki Ahıskalı Türklerin El Sanatları……585

Murad Khashimov & Murad Aghayev
Beyin Göçü Bağlamında Ahıska Aydınların Azerbaycan'a Göçü…….605

Asif Hacılı
Ahıska Türkleri Azerbaycan'da…….642

Sibel Özafşarlıoğlu Sakallı
Etnik Girişimcilik Bağlamında ABD'de Yaşayan Ahıska Türkleri……...651

Erol Sakallı
Dilsel Ve Kültürel Uyum Açısından ABD'de Yaşayan Ahıska Türkleri……...669

Almira İbaşova
Ahıskalı Türklerin Güney Kazakistan'a Zorla Sürgün Edilmesi……682

Gülcemal Jorayeva
Geçmişten Günümüze Kadar Ahıska Türklerinin Kazakistan'daki Tarihi ve Kültürü……698

Gülnar Nurbetova
Kazakistan'daki Ahıskalı Türklerin Tarihinden (Çimkent Bölgesi Materyallerinden)…….....706

Jazira Sayın
Kazakistan'daki Ahıska Türklerinin Geleneksel Kültürü……...720

Svetlana Baımoldına
Kazakistan Cumhuriyeti'nde Ahıskalı Türkler'in Haklarının Korunmasındaki Yasal Mekanizmalar……...739

Zabirash Adilbekova
Kaderini Kazakistan'la Bağlayan Ahıskalı Türkler……747

Roza Tukenova Satkzı
Ahıskalı Türklerin Edebiyatı, Tarihi ve Tanınmış Edebiyatçılarının Kazak Dilindeki Çevirilerinin Kütüphanelerde Okutulması…….754

Elena Spinova
Ulusal Bilinci Koruyarak: Bir Ailenin Kaderi Üzerinde Halkın Sürgün Tarihi……..…767

AHISKA COĞRAFYASINDA DEMOGRAFİK YAPININ DEĞİŞİMİ

CHANGE OF DEMOGRAPHIC STRUCTURE IN AHISKA GEOGRAPHY

ИЗМЕНЕНИЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ В МЕСХЕТИИ

Halil KURT[1]

Özet

Ahıska, Gürcistan'ın Türkiye sınırında yer alan ve Samtshe-Cavaheti olarak isimlendirilen 6413 km^2 alan kaplayan coğrafi bir bölgedir. Ahıska'da demografik yapının değişimi 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşıyla başladı. Rus ordusunun 17 Ağustos 1828'de Ahıska kalesini kanlı muharebeler sonrası ele geçirmesiyle bölgede Osmanlı yönetimi son buldu. Ahıska ve çevresi 1829 Edirne Antlaşması ile Rus sınırlarına dahil edildi.

Rusya, İran ve Osmanlı'ya karşı kazandığı muharebelerden sonra yapılan Türkmençay (1828) ve Edirne (1829) antlaşmalarının ilgili maddelerine dayanarak bölgeye İran ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenileri göç ettirdi. Rusya bölgeye Türk ve Müslüman nüfus yerine, kendine daha sadık olacağını düşündüğü Ortodoks Hıristiyan olan Gürcü ve Ermeni nüfusu iskan ederek Güney Kafkasya'da siyasi olarak kalıcı olmayı hedefledi.

Ahıska Coğrafyasına bir yandan Ermeni ve Gürcü nüfus iskan edilirken, diğer taraftan da Ahıska Türkleri Rus baskısına dayanamayıp tarihi süreçte Anadolu'ya göçmeye başladı. Nitekim, 1853-1856 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne yardım eden Ahılkelek ve Ahıska Türklerinin bir kısmının savaş sonrasında Rus katliamından kurtulmak için Erzurum'a sığınmaları da bölgedeki nüfus yapısının değişmesinde etkili olmuştur. Benzer durumlar 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı ve I. Dünya Savaşı sırasında (1914-1918) da yaşanmıştır. Bölgede çoğunlukta bulunan Türk ve Müslüman ahali savaşlar ve göçler neticesinde nüfus olarak azınlığa düştü. II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Stalin'in emriyle 1944'de Ahıska Türklerinin anavatanlarından toplu olarak sürgün edilmesiyle de bölgedeki Türk varlığı tamamen sonlandırıldı.

Gürcistan içinde yer alan Samtskhe-Cavaheti bölgesinde 2002 verilerine göre toplam 207.598 olan nüfusun, yaklaşık % 54'ünü Ermeniler 113.347 ve geri kalanını da Gürcüler oluşturur. Ermeni nüfusu Ninotsminda ve Ahılkelek bölgelerinde ezici çoğunluğa sahiptir. Bu çalışmada, Ahıska Coğrafyasında 1828'den günümüze kadar olan dönemde savaşlar, göçler ve

[1] Dr. Halil KURT Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi.
hkurt@marmara.edu.tr, *ORCID:*0000-0002-8805-8201

sürgünlerle demografik yapıdaki değişim istatistiki verilerle ortaya konulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Ahıska, Demografik Yapı, Göç, Ermeni Nüfus.

Abstract

Akhaltsikhe, called and Samtshe-Javakheti is located in Georgia's border with Turkey is a geographical area covering 6413 km2. The change of the demographic structure in Ahıska began with the 1828-1829 Ottoman-Russian War. After the Russian army seized Ahiska castle on 17 August 1828 after bloody battles, Ottoman rule ended in the region. Ahıska and its environs were included in the Russian borders with the Treaty of Edirne in 1829.

After the battles against Russia, Iran and the Ottomans, Turkmençay (1828) and Edirne (1829) settled the Armenians living in Iran and the Ottoman Empire based on the relevant articles of the treaties. Russia aimed to be politically permanent in the South Caucasus by settling in the region the Georgian and Armenian population of Orthodox Christians, who thought it would be more loyal to itself than the Turkish and Muslim population.

While the Armenian and Georgian populations were inhabited on the one hand, the Ahiska Turks could not resist the Russian pressure and started to migrate to Anatolia in the historical process. As a matter of fact, the fact that some of the Ahılkelek and Ahıska Turks, who helped the Ottoman Empire in the Ottoman-Russian War of 1853-1856, took refuge in Erzurum in order to get rid of the Russian massacre after the war was also effective in changing the population structure in the region. Similar situations occurred during the 1877-78 Ottoman Russian War and World War I (1914-1918), known as the 93 War. The majority of Turkish and Muslim population in the region fell to minority as a result of wars and migrations. Towards the end of World War II, with the order of Stalin, the mass exile of Ahiska Turks from their homelands in 1944, the Turkish presence in the region was completely terminated.

In the Samtskhe-Cavaheti region in Georgia, according to 2002 data, 54% of the total population was 207,598 Armenians (113,347) and the rest Georgians (94,251). The Armenian population has a large majority in Ninotsminda and Ahilkelek regions. In this study, the changes in demographic structure with wars, migrations and exiles in the period of 1828 to the present day in Ahıska Geography are tried to be put forward with statistical data.

Keywords: Georgia, Ahıska, Demographic Structure, Migration.

Резюме

Месхетия расположена на ранице Грузии с Турцией и охватывает площадь 6413 Km^2, которая называется Самцхе-Кавахети. Изменение демографической структуры в Месхетии началось с Османско-русской войны в 1828-1829 годах. 17 августа 1828 года русская армия после кровопролитных сражений захватила Крепость Рабат и положила конец османскому правлению в этом регионе. 1829 года Месхетия и её окрестности были включены в границы России с Адрианопольским мирным договором.

Россия, после войны против Ирана и Османской империи на основании соответствующих договоров Туркменчай (1828) и Эдирне (1829) переселила армян из Ирана и Османской империи в регион Месхетии. Россия стремилась быть политически постоянной на Южном Кавказе, заселяя грузинское и армянское население православных христиан, которое, по их мнению, было бы более лояльным по отношению к себе, а не к турецкому и мусульманскому населению.

В то время как армянское и грузинское население было заселено, турки-месхетинцы не смогли противостоять давлению России и начали мигрировать в Анатолию. Тот факт, что некоторые ахилкелекские и месхетинские турки, которые помогали Османской империи во время Османско-русской войны 1853-1856 годов, нашли убежище в Эрзуруме, чтобы избавиться от русской резни после войны, также был эффективным в изменении структуры населения в регионе. Подобные ситуации произходили во время Османско-русской войны 1877-78 годов известной как война 93 года и в Первой Мировой Войне (1914-1918). В результате войн и миграций большая часть турецкого и мусульманского населения оказалась в меньшинстве. К концу Второй Мировой Войне присутствие тюрков в регионе было полностью прекращено массовым изгнанием туроков-месхетинцев со своей родины в 1944 году по приказу Сталина.

В регионе Самцхе-Кавахети в Грузии, по данным 2002 года, общая численность населения составляли 207 598 человек, примерно 54% населения составляли армяне (113 347 человек), а остальные - грузины (94 251 человек). Население армян имеет значительное большинство в Ниноцминдской и Ахилкелекской областях. В этом исследовании мы попытались показать изменения в демографической структуре с войнами, миграциями и изгнаниями с 1828 года по настоящее время в Месхетии с использованием статистических данных.

Ключевые слова: *Грузия, Месхетия, демографическая структура, миграция.*

Giriş

Gürcistan sınırları içerisinde yer alan Ahıska; Türkiye, Ermenistan ve Gürcistan sınırlarının kesiştiği noktanın kuzeydoğusunda yer alır. Ahıska, Gürcistan'ın Türkiye sınırında yer alan Meskhetya-Cevehat veya Samsthe-Cevehati olarak isimlendirilen 6413 km^2 alan kaplayan kültürel ve coğrafi bir bölgedir. Burada altı rayon Ahıska (Akhalsikhe), Adigün (Adigeni), Aspinza, Borcom (Borjomi), Ahılkelek (Akhalkalaki) ve Ninotsminda (Bogdanovka) ilçeleri ile 200 den fazla köy bulunmaktadır (Özey 2017: 240). Gürcistan 1994 yılında Ahılkelek ve Ninotsminda rayonlarındaki Ermeni nüfus çoğunluğunu dengelemek için Samstkhe bölgesini Cavaheti ile birleştirerek idari açıdan Samstskhe-Javakheti adında tek bir bölge oluşturdu. Cavaheti (Hırtız) etnik olarak Ermenilerin çoğunlukta olduğu ve Türkiye ile Ermenistan'a sınırları olan bölgedir (Şekil:1).

Ahıska ve çevresine tarihte Mesketya da denilmektedir. Türklerin Ahıska dediği şehre, Gürcüler, Sa-mskhe, Akhalsikhe, Sa-Atabago gibi isimler kullanmaktadırlar. Ahıska ve çevresi, 1068'de Sultan Alparslan tarafından Selçuklu ülkesine katılmıştır. Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Safevî nüfuzu altında kalan Ahıska Atabeklerinin toprakları, Lala Mustafa Paşa ve Özdemiroğlu Osman Paşanın Kafkasya Seferi sırasında, Safevîlerden alınarak Osmanlı ülkesine katıldı (1578).

Ahıska, Osmanlı Devleti zamanında Çıldır Eyaleti'nin başkenti ve önemli bir kültür ve ticaret merkezi idi. Ne yazık ki 1828 yılında Rusların eline düşen bu şehir, Rus, Gürcü ve Ermeni ittifaklı Hristiyan zulmü sebebiyle, Anadolu'ya doğru başlayan göçlerle Türk nüfusunun bir kısmını kaybetmiştir. Buna rağmen, eski bir Türklük bölgesi ve tarih mirasına sahip olan Ahıska, Türk kimliğini kaybetmedi. Ahıska şehri, yeni kurulan Çıldır Eyaleti'nin tam 250 sene boyunca, başkenti oldu.

Şekil: 1. Gürcistan'ın İdari Bölümleri.

Çıldır Eyaleti merkezi olan Ahıska şehrine, birer sancak olarak Bedre, Azgur, Ahılkelek, Hırtız, Cecerek, Ahıska, Altunkale (Koblıyan), Acara (Bu sekiz sancak 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'yla Ruslara bırakılmıştır, bugün Gürcistan'dadır); Maçakhel (Bugün bir kısmı Acara'da), Livana (Artvin), Yusufeli, Ardanuç, İmerkhev, Şavşat (Bu sancaklar bugün Artvin ilindedir), Oltu, Narman, Kamkhıs (Bunlar şimdi Erzurum'da); Posof, Ardahan, Çıldır, Göle (Bunlar da şimdi Ardahan ilimizdedir) bağlı idi (Zeyrek 2001, s.14).

Rus Çarlığının Güney Kafkasya'yı Ele Geçirmesi

Çarlık Rusya'sı, 19. yüzyılın başından itibaren bir taraftan Osmanlı topraklarındaki hâkimiyetini genişletirken bir taraftan da İran topraklarında yayılmaya çalıştı. Rusya, Gülistan (1813) ve Türkmençayı (1828) Antlaşmalarıyla Erivan da dâhil olmak üzere Aras Nehri'nin kuzeyindeki bütün toprakları İran'dan aldı. Sonra da 1828– 1829'da savaştığı Osmanlı Devletini yenerek 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile Ahıska, Poti, Anapa, Ahılkelek ve Gürcistan'ı ele geçirdi. Rusya'nın, antlaşmaya koydurduğu 15. maddeye dayanarak, Revan başta olmak üzere bölgeye, İran'da, Osmanlı Devleti'nde ve kendi topraklarında yaşayan Ermenileri göç ettirmesidir. Antlaşma öncesinde bölgede çoğunlukta bulunan Türkler planlı

olarak yapılan bu göçler neticesinde nüfus olarak azınlığa düşmüş ve böylece Ermenistan Devleti'nin temelleri atılmıştır (Yeşilot 2008: 187).

Yaklaşık 250 yıl Osmanlı'nın Çıldır Eyaleti'nin başkentliğini yapan, önemli bir kültür ve ticaret şehri olan Ahıska, aynı zamanda Osmanlı'nın doğu sınır kapısını oluşturmuştur. Rus Çarlığı, Anadolu'yu işgal etmek için bir engel olarak gördüğü Ahıska'yı işgal etmek amacıyla çeşitli tarihlerde (1807, 1810, 1811, 1812) birkaç kez saldırıda bulunmasına karşın başarılı olamamıştır.

Şekil: 2 Samsthe-Cevehati'de yer alan 6 Rayon'un (İlçe) coğrafi konumu ve sınırları.

Kaynak: Selver Özözen Kahraman & Aydın İbrahimov, 2013:79

Ahıska Kalesinin Düşmesi: Ahıska Kalesi, Kura Nehri'nin kıyısında yüksek ve erişilmez bir yere kurulmuş tarihi bir yapıdır. Ahıska'da kasabanın kendisi, kalenin duvarları ve onun içinde yükselen hisar olmak üzere üç hat vardı. Yüksek kayalar üzerine kurulmuş olan şehirde yaklaşık 25.000 kişi yaşıyordu. Kalenin etrafında yükselen tepeler surlara karşı dışarıdan düzenlenebilecek saldırılara yardımcı olabiliyordu. Buna karşılık bölgenin dağlık ve arazinin ise engebeli bir durumda olması şehir içerisinde yaşayan halkın savunmasında kolaylıklar sağlıyordu (Foto:1).

Ruslar kuşatmaya geldiklerinde kalede yaklaşık olarak 10.000 personele sahip bir garnizon bulunmaktaydı. Rus General Paskeviç, ordusu ile Ahılkelek'ten yola çıkarak yaklaşık 70 km mesafeyi üç günde aşıp 3 Ağustos 1828'de Ahıska önlerine vardı. Rus ordusu 10.000'in üzerinde bir sayıya ulaştı, Türk ordusu ise yaklaşık 30.000 civarındaydı. 8 Ağustos'ta Rusların yerleştirdikleri dokuz adet top ile şehir bombalanmaya başlandı. Böylece Ahıska kuşatması başlamış oldu. 15 Ağustos günü öğleden sonra başlayan saldırı ile büyük kuşatma toplarının açtığı deliklerden kale içerisine giren Ruslar, ele geçirdikleri yerlere derhal topları yerleştirip bombardımana başladılar. Gecenin ilerleyen saatlerine kadar devam eden savaşta şehirde bulunan evler ateşe verildi. Alevlerin aydınlığı altında uzun süre savaş devam etti. Genç ve yaşlı bütün Ahıskalılar, evlerini savunmak için canla başla ve büyük bir cesaretle savaştılar. Bir camiye sığınan yaklaşık 400 kişi ateşe verildi. Kadınlar ise düşman eline geçmektense yanan evlere girerek canlı canlı yanmayı tercih ettiler. Ancak Rus General Paskeviç savaşın sonunda kadınların namusunun korunduğunu, çocuklarla birlikte güvenli bir yere götürüldüğünü rapor etti. 16 Ağustos'un sabah saatlerinde şehir tamamen ele geçirildi. Artık geriye sadece şehir içerisinde yükselen kale kaldı. Ruslar kalenin etrafını yakın mesafeden toplarla çevirdiler. Bu şartlar altında çok fazla direnemeyen kale, 17 Ağustos'ta Paskeviç tarafından sunulan teklifi kabul ederek teslim oldu. İçeride bulunan Köse Mehmed Paşa 4.000 civarında askeriyle birlikte silahlı olarak çekilip gitmek şartıyla teslim oldu. Ruslar, Ahıska'nın ele geçirilmesi için yapılan bu son saldırıda çok sayıda kayıp verdiler. Ahıska Türklerinin kaybı ise çok daha fazlaydı. Şehirde yaşayan halktan 3.000 kişi öldürüldü. Paskeviç'in Tifliskiye Vedomosti gazetesinde yayınlattığı habere göre Ahıska kuşatmasında toplam 5.000 kişinin öldürüldüğü belirtildi. Ruslar, Ahıska'da bulunan değerli yazma eserleri alıp St. Petersburg'a götürdüler (Çaycıoğlu, 2018: 135). Kars, Ahılkelek, Ahıska ve Ardahan'dan sonra Paskeviç'in bir sonraki hedefi Erzurum'un alınmasıydı. Çünkü Doğu Anadolu'nun merkezi olan Erzurum ele geçirilirse Ruslar Anadolu'ya daha rahat girebilecekler ve bölgeden geçen ticaret yollarının güvenliğini sağlayabileceklerdi.

Foto : 1 Ahıska Kalesi ve Kura nehri boyunca Ahıska Şehrinin Görünümü.

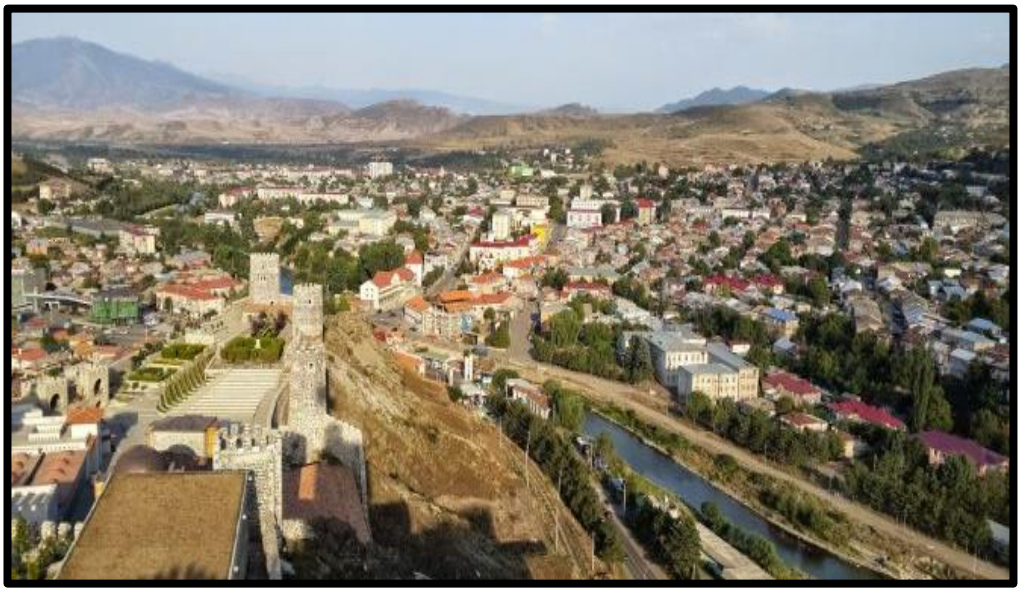

Rus ordusunun 3 Ağustos'ta kuşatma altına aldığı Ahıska Kalesi, 15 Ağustos'taki kanlı mücadeleden sonra 17 Ağustos 1828'de teslim olması neticesinde Osmanlı yönetimi son buldu. Ahıska ve çevresi 1829 Edirne Antlaşması ile Rus sınırlarına dahil edildi. Ahıska'da yeni bir şehir idaresi kuruldu. Ahıska şehri 1828 felaketinden sonra belini doğrultamamış ve harabe halinden kurtulamamıştır. 1828'de 50.000 olan Ahıska şehrinin nüfusu 1887'de 13.265'e düşmüştür (Zeyrek, 2001: 24). İşgalin ardından, bir yandan halkın Anadolu'ya göçe zorlanması, diğer yandan halkın gönülsüz de olsa topraklarını terk etmesi, bölgedeki Türk nüfusunun önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur. 1829'da imzalanan Edirne Anlaşması ile Ahıska ve Ahılkelek savaş tazminatı olarak Ruslara terk edilirken, Kars, Ardahan ve Çıldır Osmanlı Devleti'nde kalmıştır.

93 Harbi diye bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Ayastefanos Anlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum da kaybedilmiştir. Bir yandan Kafkasya'dan Anadolu'ya Türk ve Müslüman ahali göç ederken, diğer tarafdan Doğu Anadolu'dan Ahıska bölgesine yoğun Ermeni göçü yaşanmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Anlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum yeniden Türkiye'ye bırakılmıştır.

1917 Devrimi'nin ardından, Transkafkasya Federasyonu'nun çöküşüyle 1918 yılında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan, kendi bağımsız devletlerini kurmuşlardır.

Gürcistan sınırları içinde kalan Ahıska ve Ahılkelek halkı, Sovyetlerin ilan ettiği kendi kaderini tayin hakkını kullanarak Türkiye'ye katılmak istediklerini Menşevik Gürcü yönetimine bildirmişlerdir. 11 Mayıs - 4 Haziran 1918 tarihlerinde toplanan Batum Konferansı sonunda imzalanan Batum Anlaşması ile Gürcistan Hükümeti, Ahıska ve Ahılkelek'in Türkiye'ye bırakılmasını kabul etmiştir (Baydar-Aydıngün, 2001: 65). Ancak, 18 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi çerçevesinde Türk birlikleri Ahıska ve çevresinden çekilmek zorunda kalmış, Ahıska 5 Aralık 1918'de Gürcülerin eline geçmiştir. Türk birliklerinin bölgeden çekilmeleri, bölgenin Türkiye'de kalmasını sağlamaya çalışan halkın ortaya koyduğu çabaların da boşa çıkmasına neden olmuştur.

Böylece Osmanlı-Rus sınırının yeniden çizilmesi nedeniyle antlaşmaya, Rusya'ya bırakılan topraklarda yaşayan ahalinin durumuyla ilgili olarak "Rusya'ya bırakılan yerlerin halkı başka yere gidip oturmak istedikleri takdirde serbest olacaklardır. Bu hususta kendilerine bu sözleşmenin tasdiki tarihinden itibaren üç sene mühlet verilmiştir. Söz konusu mühletin bitiminde, mülklerini satıp memleketten çıkmamış olanlar, Rus tabiiyetinde kalacaklardır." şeklinde bir madde kondu. Bu durum Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan göçleri hızlandırdı. Osmanlı ordusunun bölgeden ayrılmasıyla aralarında Ahıska Türklerinin de bulunduğu bazı Müslümanlar bölgeyi terk edip Anadolu'ya geldiler. Rus savaşları Kafkaslardan Anadolu'ya yapılan göçün sürekli ve toplu bir hareket hâline gelmesinde etkili oldu (Buntürk 2007: 110).

Rus Çarlığının Kafkasya'da Demografik Yapıyı Değiştirmesi

Doğu Anadolu'nun 1828-1829 Savaşı'nda Rus kuvvetlerince işgali, bölgenin yalnızca siyasi ve askeri dengesini bozmakla kalmamış, fakat aynı zamanda demografik yapısında da önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Kars, Ahıska, Erzurum, Bayezıd gibi önemli kaleleri ele geçiren Paskyeviç

kumandasındaki Rus kuvvetlerinin bu kadar kolay ilerlemesinde, Türk tarafının kıt'a harekatı ve mevki durumu hakkındaki bilgilerle Rus ordusunu besleyen bölge Hristiyan/Ermeni ahalisinin yardımlarının da payı büyük olmuştur (Beydilli 1988: 383). Edirne Antlaşmasının 13. maddesi taraflara, emlak ve arazinin herhangi bir şekilde engellenmeden satışları ve tasfiyesi için 18 ay süre tanımıştı. *"XIII. madde gereğince, iki devlet, savaş sırasında a'mâl-i harbiyede bulunmuş veya tavır ve hareketleriyle diğer tarafı iltizam etmiş olan tebealarını tamamen affediyorlar ve bunlardan, istedikleri yerlere göçmek istiyenlere de "18,, ay müddet veriyorlardı. Bunun gibi, Ruslar tarafından işgal edilen ve Osmanlılara geri verilen yerler halkından olup da, iki devletten birinin memleketine göçmek istiyenlere de "18,, ay müsaade verilecekti"* (Turan 1951: 142). Ağustos 1828'de Ahıska'nın Rus orduları tarafından alınmasıyla Türkler ve diğer Müslüman gruplar bulundukları yeri terk ederken, topraklarını çok düşük değerlerle kalanlara satmak zorunda kalmışlardı. Devlette bu arazileri hazine arazisi gibi yeni gelen Ermenilere verdi.

Rusya, Kafkasya'da siyasî hâkimiyet tesis ettikten sonra kültürel ve ekonomik olarak da etkin olmak istedi. Bu amaçla Kafkasya'da yaşayan yerli halkın ya Hristiyan olmasını ya da bölgeyi terk etmesini temin etmek amacıyla baskıcı politikalar izledi. Bunun üzerine Kafkasya'da yaşayan binlerce insan 1860'lardan itibaren Anadolu'ya göç etti. Bu sırada göç eden halklardan biri de Ahıska Türkleridir.

Ermenilerin, Güney Kafkasya'da Rus idaresindeki bölgelere göçmelerinde Ermeni kilisesinin rolü büyük oldu. Rus askeri yönetimi ile işbirliği içinde olan Üçkilise (Eçmiadzin) Katogigos'u bütün Ermeni ruhbanlara Rusya sınırlarındaki bölgelere göç etme emri verdi. Karşı çıkanların bütün dini kisve ve hüviyetlerinden mahrum edileceğini bildirdi. Ruhbansız kalan Ermeniler gönüllü veya gönülsüz olarak göçe zorlandılar (Arslan, 1995: 32). Ermenilerin Azerbaycan ve Doğu Anadolu'dan göçürülmesinde Ermeni ruhbanı göçürülme işinde en önemli rollerden birini üstlenmiştir. Bu iş, cemaatlerini göçe her türlü baskı ve korkutmalarla (zılgıtlamak, ağır dayak atma, mallarını yağmalama, evlerini yakma vs.) hazırlamaktan, araziye yabancı Rus kıt'alarına "kılavuzluk" etmeye kadar

varabilmekteydi (Beydilli 1988: 407). Netice olarak, Doğu Anadolu'dan Rus idaresine geçen Güney Kafkasya'ya göçürülen bu nüfusun, Edirne antlaşmasının 13. maddesinde öngörüldüğü gibi, serbest irade ve tercihle olmadığını görmüş bulunmaktayız.

Ruslar, Erzurum reayasının çoğunu Ahıska'da iskan etmeyi düşünmekteydiler. Ancak buraya getirilen Ermenilerin çoğunun "firara hazır" oldukları anlaşıldığından bölgeyi sıkı bir kontrol altında tutmaya başladılar. Özellikle Erzurum ve Ardahan'dan gelen Ermeni göçmenler Ahıska ve Ahılkelek çevresine yerleştirildi. Rus hükûmeti, Müslümanların ellerinde bulunan arazileri mahkeme kararıyla alarak önce devlet hazinesine devretti ardından yeni göç eden Ermenilere verdi (Beydilli 1988: 369-392).

Tablo: 1. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Rusya'ya Göçürülen Ermeniler

İran'dan göçürülen Ermenilerin genel yekûnü	Hane	8.249
	Kişi	41.245
Osmanlı resmi kayıtlarına göre Erzurum'dan göçürülen Ermenilerin yekûnü	Hane	4.230
	Kişi	21.150
Toplam olarak Doğu Anadolu'dan göçürülen Ermeniler	Hane	20.000
	Kişi	100.000

Kaynak: Kemal Beydilli, 1988, s.410.

Göçler bittikten sonra Doğu Anadolu'dan giden Ermenilerin sayısı 14.044 aile olarak kayıtlara geçti. Bir aile altı kişi kabul edilirse, toplamda bu sayı 84.264 kişiye denk geliyordu. Ancak Göç Komitesi'nin hazırladığı Türkiye'den göç ettirilen ailelerin sayısını gösteren listenin sonuna, bazı askeri yetkililerin henüz ellerindeki verileri göndermedikleri için sayının tamamının listeye eklenemediği notu düşülmüştü. Zaten pek çok Rus ve Ermeni kaynaklarında Türkiye'den giden Ermeni nüfusunun 90 000-100 000 kişiye ulaştığı kaydedilmişti. Erzurum'dan 7 298, Bayezid'ten 4 216, Kars'tan 2 467 ve Ardahan'dan 67 aile göç ettirildi. Ermenilerin Rusya sınırlarında yerleştirildikleri yerler ise şu şekildeydi: **5.000 aile Ahıska ve çevresine**, 1.050 aile Borçalı ve Tsalki civarı ile Pembek ve Şuragel

bölgesine yerleştirildi. Geriye kalanlar Ermeni Vilayeti, Gökçe Göl çevresi ve Baş Abaran'da iskân edildi (Çaycıoğlu, 2018:177).

Ahıska Türklerinin yaşadığı ilk göç dalgası 1839 Edirne Antlaşması sonrasında oldu. Ahıska, her ne kadar Osmanlı toprağı olmaktan çıktıysa da halkı Osmanlı ile bağını hiçbir zaman koparmamıştır. 1853-1856 Osmanlı-Rus/Kırım Savaşı sırasında Ahılkelek ve Ahıska Türklerinin bir kısmı Osmanlı ordusuna yardım etmeleri nedeniyle savaş sonunda Rusya'nın baskısından kaçarak Erzurum'a sığındı. Öyle ki 1861 yılında Erzurum Valisi, Ahıska'dan 2500 ailenin Osmanlı tabiiyetine geçmek için izin istemesi talebini Sadaret makamına bildirdi.

Osmanlı ile Rusya arasında 1877–1878 Savaşı'nın Osmanlılarca kaybedilmesinden sonra yeni bir göç dalgası başladı. 1878'den sonra da Kafkasya'nın değişik bölgelerinden ahali Anadolu'ya yoğun bir göç hareketi başlattı. Göç edenler arasında Ahıska Türkleri de vardı. Osmanlı döneminde 50.000 nüfusu olan Ahıska şehri, Rus işgaliyle harabeye dönmüş ve 1877'de şehrin nüfusu 13.265'e gerilemiştir. Müslüman ahalinin bir kısmı Türkiye'ye göç etmiş ve onların yerlerine ise Ruslar, Gürcüler ve Ermeniler iskan edilmiştir.

Ahıska Türklerinin Anadolu'ya, kitlesel olarak göçmek yerine peyderpey geldikleri, hatta bir kısmının önden gelerek Anadolu'daki hayat şartlarına bakıp burada bir düzen kurduktan sonra yakınlarını çağırdıkları anlaşılıyor. Ahıska Türkleri Anadolu'da başta Erzurum, Eskişehir, Bursa, Afyonkarahisar, Çorum, Yozgat, Amasya olmak üzere çeşitli vilayetlere yerleştirildiler.

S.S.C.B. Döneminde Ahıska Coğrafyası (1922-1991)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan 16 Mart 1921 Moskova ve 13 Ekim 1921 Kars anlaşmalarıyla Türkiye'nin doğu sınırı kesinleşmiştir. Moskova Anlaşması'na göre Ahıska, Ahılkelek ve Batum Türkiye sınırları dışında kalırken, Kars ve Ardahan Türkiye'ye dâhil olmuştur. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, Moskova ve Kars anlaşmalarının kendileri için de

geçerli olduğunu kabul etmişlerdir. Siyasi sınırların çizilmesiyle Türkiye'nin Ahıska ile başta fiziki/coğrafi olmak üzere tüm tarihsel ve kültürel bağları kopmuştur.

Ahıska'nın 1921'de Sovyetler Birliği'ne bağlanmasıyla Ahıska Türkleri için yeni bir dönem başlamıştır. Bu yıllarda Ahıska Türkleri, okullarda önce Arap, sonra Latin ve daha sonra da Kiril alfabesi ile eğitim görmüştür. Gürcistan'ın 1921 yılında Sovyet hegemonyasına girmesi ile Ahıskalılar için kara günler tekrar başlamıştır. Sovyet yönetimi, zorla Gürcistan sınırları içerisinde bıraktıkları Abhaz, Asetin ve Acaralılara Özerk Cumhuriyet kurma hakkı tanırken, Ahıska Türkleri yok farz edilmiştir (Zeyrek, 2001: 44, Buntürk, 2007: 183-184).

S.S.C.B Döneminde yapılan nüfus sayımlarına göre Güney Kafkasya'da en fazla nüfusa sahip ülkenin 1926, 1939 ve 1959 sayımlarında Gürcistan olduğu, 1970 sonrası dönemde ise Azerbaycan nüfusunun Gürcistan'ı geçtiği görülmektedir (Tablo:2).

Tablo: 2 S.S.C.B. Nüfus Sayımlarına Göre Güney Kafkasya'daki Cumhuriyetlerin Nüfusları

Ülke	**1926**	**1939**	**1959**	**1970**	**1979**	**1989**
Azerbaycan	2 314 571	3 205 150	3 697 717	5 117 081	6 026 515	7 021 178
Gürcistan	2 677 233	3 540 023	4 044 045	4 686 358	4 993 182	5 400 841
Ermenistan	878 929	1 282 338	1 763 048	2 491 873	3 037 259	3 304 776

Kaynak: Halil Kurt 2015: 9

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) 1926 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı sonuçlarına göre, Ahıska Coğrafyasının nüfus yapısındaki değişimi şu şekilde ifade etmektedir: Ahılkelek ilçesinde Ermeniler nüfusun % 73'ünü, Türkler % 8,5'ini, Gürcüler ise % 10'unu oluşturmaktadır. Ahıska ilçesinde de nüfus yapısı değişmiş olup, Türkler azalmış (49.500 kişi) ve oran olarak % 51'e kadar gerilemiştir. Ahıska'daki Gürcüler (24.000 kişi) ile Ermenilerin sayısı (15.000 kişi) da artarak oran

olarak Gürcü nüfus % 25'e ve Ermeni nüfus % 16'ya yükselmiştir. Sovyet hakimiyetinin ilk yıllarında (1926) Ahıska ve civarındaki 328 yerleşim yerinde (şehir, kasaba ve köy) 175.500 kişi yaşamaktadır. Bölgenin 189 yerleşim yerinde Türk ahalisi bulunmakta olup, toplam nüfusun % 32'sini (56.000 kişi) oluşturmaktadırlar. Kürtlerle (4.000 kişi) birlikte Müslümanlar 211 yerleşim yerinde toplam nüfusun (60.500 kişi) % 34,5'ini teşkil etmektedirler. Ermeniler ise 133 yerleşim yerinde bulunmakta olup, toplam nüfusun (73.000 kişi) % 42'sini meydana getirmektedir.

1930'lı yıllarda Ahıska Türkleri Sovyet yönetimi altında kültürel baskılara maruz kalmaya başlamıştır. 1930 ile 1939 yılları arasındaki dönemde Türkçe olan isimlerini Gürcü isimleriyle değiştirilmeleri emredilmiş ve hatta bazılarından isimlerinin Rusçalarını almaları dahi istenmiştir. Özellikle Stalin, Bakü-Batum arasındaki petrol boru hattı dolayısıyla ekonomik açıdan Batum ve çevresinin önemini kavramıştır. Ahıska ve Ahılkelek bölgeleri jeopolitik açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da önemlidir. Stalin gelecekte Apşeron yarımadasından ve Orta Asya'dan gelen boru hattının tüm siyaset ve iş dünyasını ilgilendireceğini öngörmüştür. Bu çerçevede Ahıska Türkleri üzerindeki baskısını gittikçe artıran Stalin'in bu zulmü 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren daha da artmıştır. 1938-1940 yılları arasında Ahıska ve çevresine, Türkiye'ye mücavir sınırın korunması adı altında on binlerce asker yerleştirilmiştir. 1940 yılına kadar askere alınmayan Ahıskalılardan 40 bin civarında kişi Alman cephesine sevk edilmiştir. Askere sevk edilenlerin kız, gelin ve çocukları Borcama demiryolu yapımında çalıştırılmış ve 1944 yılında tamamlanan bu demiryolu binlerce Ahıska Türküne mezar olmuştur (Zeyrek, 2001: 47 ve Aslan, 1995: 7-8).

Türkiye ile bir savaş ihtimaline karşı tedbir almak için Stalin yönetimi Gürcistan-Türkiye sınırındaki Ahıskalı Türkleri temizleme politikası takip etmiştir. Bu çerçevede Stalin ve Beria, olası bir savaşta Ahıska Türklerinin Türk istihbaratına bilgi ve destek sağlamasından korkmuşlardır. Bu ihtimali bertaraf etmek için Stalin, Ahıska Türklerinin Gürcistan sınırlarından sürülmesi talimatını vermiştir. Ahıska Türklerinin sürülmesinin jeopolitik açıdan temel nedeni ise, bugünkü Gürcistan'ın

güney bölgelerini Türk ve Müslüman nüfusundan arındırarak, böylelikle Türkiye ile gerçekleşmesi muhtemel bir bütünleşme ihtimalini ortadan kaldırmaktır. Ahıska bölgesinden sürülen Türklerin yerine ise Ermeni ve Gürcü nüfus yerleştirilerek söz konusu sürgün politikası arzulanan hedefine ulaştırılmış ve Türkiye'nin bölgeyle olan sosyo-kültürel teması büyük ölçüde yok edilmiştir (Kolukırık, 2011: 171).

Stalin hükümeti tarafından 14 Kasım 1944 yılında, Devlet Savunma Komitesi kararına dayanılarak, sınır güvenliği gerekçesiyle, Ahıska'nın 209 köyünden alınan 92.307 Ahıska Türkü, kış aylarında yük vagonlarına doldurularak Orta Asya'ya sürgün edilmiştir. Azerbaycan'ın o dönemdeki yöneticileri, Ahıska Türklerini Azerbaycan'a yerleştirmek isteseler de, Stalin'in kararının kesin olması nedeniyle, Azerbaycan yönetiminin gayretleri de bir sonuç vermemiştir. Bu yolculukta, Ural dağlarının soğuk havası birçok insanın hayatının sonu olmuştur. Bu zorlu yolculuğu tamamlamayı başaranlar ise Kazakistan, Kırgızistan ve Özebekistan gibi Orta Asya Cumhuriyetleri'ne yerleştirilmişlerdi (Kurt, 2018: 204).

Kafkas Coğrafyasında Türk ve Müslüman ahalinin doğum oranları, Hıristiyan Ortodoks olan Gürcü, Ermeni ve Ruslara göre daha yüksektir. Stalin döneminde Kafkasya'dan sürülen başta Ahıskalılar olmak üzere Türk ve Müslüman ahalinin 1953'de Stalin'in ölümünden sonraki dönemde yurtlarına dönmelerine izin verilirken sadece Ahıska Türkleri ve Kırım Tatarları bu haktan mahrum bırakılmıştır.

Sovyet Sonrası Gürcistan İdaresinde Ahıska Coğrafyası (1991-2019)

Gürcistan SSCB'nin dağılmasından sonra 1991'de bağımsızlığını kazandı. Ancak ülkedeki üç özerk bölgeden (Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan) ikisinde Abhazya ve Güney Osetya'da etnik temelli biraz da Rusya'nın kışkırtmaları ile başlayan iç kargaşa ve çatışmalar meydana geldi. Buna ilave olarak Cevahatya bölgesinde Ermeni nüfus oranının % 90'ın üzerinde olması, Azerbaycan sınırındaki Borçalı (Karapapak) Türklerinin ülke toplam nüfusunun % 6 civarında bir orana ulaşması, Gürcistan devletinin geleceği için önemli siyasi meseleler olarak görülmektedir

(Tablo: 3). Ayrıca bağımsızlık sonrası ülke nüfusunun hızla azalması da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Nitekim 1989'da yapılan son S.S.C.B nüfus sayımında 5 400 841 olan Gürcistan nüfusu, 2002'de 4 371 535'e ve 2014 nüfus sayımında ise 3 713 800'e düşmüştür (Tablo: 3 ve 4).

Tablo: 3 Gürcistan'da Nüfusun Etnik Dağılımı (2002 ve 2014 Nüfus Sayımları)

Etnik Gruplar	Nüfus (2002)	% Oranı	Nüfus (2014)	% Oranı
Gürcü	3 661 173	83,75	3 224 600	86,8
Azeri	284 761	6,51	233 000	6,3
Ermeni	248 929	5,69	168 102	4,53
Rus	67 671	1,55	26 500	0,7
Oset ve diğerleri	109 011	2,50	61 600	1,7
Toplam Nüfus	4 371 535	100,0	3 713 800	100,0

2002 yılında Gürcistan'ın toplam nüfusunun % 5.69'una tekabül eden 248.929 kişiden oluşan Ermeni nüfusu, 2014 yılında 168.102'ye gerilemiş, böylece Ermeni nüfusun toplam nüfusa oranı % 4.53'e düşmüştür. 2002 ile 2014 arası dönemde Gürcistan'ın toplam nüfusu 4 milyon 371 binden 3 milyon 713 bine gerileyerek % 15 civarında bir nüfus azalması olmuştur. Aynı dönemde Gürcistan'daki Ermeni nüfus ise 248 binden 168 bine gerileyerek % 32 civarında bir nüfus azalması olduğu dikkati çekmektedir. Bu oran ülke ortalamasının iki katından fazladır (Tablo:3).

Samtshe-Cavahetya Bölgesindeki Ermeni Nüfusu: Ermenilerin bölgeye yerleşmeye başlamaları ilk olarak 1828-29 Osmanlı-Rus savaşı sonrası olmuştur. Gürcistan'ın Rus Çarlığı hakimiyetinde geçirdiği dönemde Ermenilerin Cavaheti'ye yerleşmeleri özendirilmiş ve imparatorluğa en sadık toplum olarak kabul edilmişlerdir. Bugün Ahılkelek olarak bilinen bölgeye hatırı sayılır miktarda Osmanlı Ermenileri göç etmiştir. İkinci göç dalgası ise 1915 olayları sonrasında gerçekleşmiştir; bu iki önemli bilgi birlikte düşünüldüğünde bugün Cavaheti olarak bilinen bölgede Ermenilerin tarihi açıdan bölgedeki varlıklarının çok da fazla geriye gitmediği söylenebilir. Sovyet döneminde göçe zorlanan Ahıska Türklerinin yaşadığı ve bugün Samstkhe-Cavaheti idari sınırları içinde yer alan coğrafyadan

Ahıska Türklerinin göç ettirilmesiyle birlikte Ermeni nüfusu daha geniş bir yayılma alanına sahip olmuştur.

Samtshe-Cavahetya'nın doğusunda Ermenistan sınırında yer alan Ahılkelek ve Ninotsminda/Bogdanovka rayonları tarihî Cavahetya bölgesini oluşturmaktadır. Bölgenin demografik yapısı incelendiğinde nüfusun tamamına yakınının Ermeni olduğu dikkati çekmektedir. 2002 yılı verilerine göre, bu iki rayonki Ermeni nüfus Ahılkelek'de 60 975 olan toplam nüfusun 57 516'sı % 94.32 ve Ninotsminda rayonunda toplam 34 305 olan nüfusun 32.857'si oran olarak % 95,77'sine tekabül etmektedir. Diğer dört rayondaki Ermeni oranları Aspindza % 17,47, Ahıska % 36,58, Borjomi % 9,63 ve Adigeni % 3,36'dır. 2002 nüfus sayımında 113.347 (% 54.6) olan Samtshe-Cavahetya'daki toplam Ermeni nüfus ise 2014 yılındaki sayımda 81.089'a (% 50.52) gerilemiştir (Tablo: 4).

Tablo: 4 Gürcistan'ın Samtshe-Cavahetya Bölgesinde Nüfusun Etnik Dağılımı (2002 Nüfus Sayımı).

	Toplam Nüfus	Gürcü Nüfusu	Oran %	Ermeni Nüfusu	Oran %
Samtshe-Cavahetya	**207 598**	**89 995**	**43,35**	**113 347**	**54,60**
Adigeni	20 752	19 860	95,70	698	3,36
Aspindza	13 010	10 671	82,02	2 273	17,47
Ahilkelek	60 975	3 214	5,27	57 516	94,32
Ahıska	46 134	28 473	61,71	16 879	36,58
Borjomi	32 422	27 301	84,20	3 124	9,63
Ninotsminda	34 305	476	1,38	32 857	95,77

Kaynak: Georgia Census 2002- Ethnic group by major administrative-territorial units.pdf derlenerek hazırlandı.

Cavaheti bölgesinin 2002 nüfus sayımına göre 95.280 olan toplam nüfusun 90 373'ü oran olarak da % 94'8'i Ermenilerden oluşmakta idi. Samtskhe-Cavaheti bölgesinin toplam nüfusu 207.598 ve toplam Ermeni nüfusu ise 113.347 kişidir (Gürcistan Ulusal İstatistik Ofisi, 2002). 1994 yılında Samstkhe ve Cavaheti bölgelerinin birleştirilmesiyle Cavaheti'de yoğunlaşmış Ermeni nüfusunun idari açıdan yapılan değişimle en azından bir miktar dengelenmiş oldu. Cevahati bölgesi olarak anılan Ahılkelek ve Ninotsminda ilçelerindeki Ermeni nüfus Gürcistan vatandaşı olmasına rağmen,

kendilerini Ermenistan ile daha yakın görmekteler. Gençler Tiflis yerine Erivan'da eğitim görmek ve geleceklerini ona göre planlamak istemektedir. Gürcistan Devleti Abhazya ve Güney Osetya'da yaşadığı siyasi olayların Cevahati bölgesinde tekrarlanmaması için bölge politikalarında çok hassas davranmaktadır.

Samtshe-Cavahetya Bölgesindeki Gürcü Nüfusu: 2002 yılı verilerine göre, bölgedeki 6 rayonun/ilçenin 4'ünde Gürcü nüfus çoğunluğu teşkil etmektedir. Nitekim Gürcü nüfus oranının en yüksek olduğu Adigeni'de 20 752 olan toplam nüfusun % 97,70'ini Gürcüler oluşturur. Gürcü nüfus oranı Borjomi'de % 84.20, Aspindza'da % 82,02 ve Ahıska'da % 61,71 ile çoğunluğu teşkil etmektedir. Ahilkelek % 5.27 ve Ninotsminda % 1,38 ile Gürcülerin azınlıkta olduğu rayonlardır (Tablo:4).

Tabloda görüldüğü üzere **Samtshe-Cavahetya**'da 2002 nüfus sayımı verilerine göre toplam nüfusun (207 598) % 43,35'ini Gürcüler (89 995) ve % 54,60'ını Ermeniler (113 347) teşkil etmektedir. Ata yurdu olan Ahıska Coğrafyasında mevcut Gürcü ve Ermenilerin nüfus oranlarının toplamı % 97,95'ine tekabül etmektedir.

Samtshe-Cavahetya'ya geri dönen Ahıska Türklerinin çoğu, Ahıska ve Adıgön'e yerleşmişlerdir. Ancak resmî belgelerde görüldüğü üzere Ahılkelek ve Ninotsminda'dan sürgün edilmiş Ahıska Türkleri de vardır (Zeyrek, 2001: 50). Nitekim 1939'da Ahılkelek'de toplam nüfusun % 6.2'sini oluşturan 4.015 Ahıska Türkü'nün yaşadığı resmî belgelerde yer almaktadır. Ahıska Türklerinin, Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere yerleşmeleri hâlinde Türklere dair derin ön yargılara sahip Ermeniler ile Ahıska Türkleri arasında etnik temelli gerginlik ve çatışmaların çıkacağı ihtimali dile getirilmektedir (Aydıngün, 2002).

Cavaheti, coğrafi açıdan topografyanın yüksek ve engebeli olması ve sert iklim şartları dolayısıyla altyapı eksiklileri de olan bir bölgedir. Dağlık bir yapıya sahip olan Cavaheti'de ticaret fazla gelişmemiştir. Ulaşım sorunu yaşayan bölgede ticari mal giriş ve çıkışlarına imkan sağlayacak altyapı yatırımlarının yapılamamasının da ana nedenleri arasında iklim ve topografya şartları gösterilebilir. Ayrıca Sovyet döneminde de sıkı yaptırımlara maruz kalmış bölgenin geçmişten gelen izole edilmişlik sorunu

bulunmaktadır. Sovyet dönemi kısıtlamalarının ana nedeni ise bölgenin NATO üyesi Türkiye ile 78 km kara sınırı bulunması ve Cavaheti'nin 62. Rus askeri üssü tarafından idare edilmesidir. Ancak Rusya ile Gürcistan ilişkilerinin Güney Osetya meselesi sebebiyle bozulmasından dolayı 2007 yılında Batum ve Ahılkelek'teki Rus üsleri kapatılmıştır. Bölgedeki Ermeniler ise Ahilkelek'teki Rus üssünü kendileri için bir güvence olarak görmekteydiler.

Sonuç

Ahıska Türkleri 1829 yılında imzalanan Edirne antlaşması ile Osmanlı devletinden koparılarak Rus Çarlığının yönetimine tabi olmuştur. 1829'dan itibaren bir yandan Ahıska topraklarına Doğu Anadolu'dan göç ettirilen Ermeni nüfus iskan edilirken, diğer taraftan Türk ve Müslüman ahali çeşitli baskılar neticesinde Ahıska'dan göçe zorlanmıştır.

Türkiye sınırında yaşayan Ahıskalılar, II. Dünya Savaşı sırasında 1944 yılında Stalin tarafından bir tehdit olarak algılanıp sürgüne gönderildi. Ahıskalılar bu tarihten itibaren anayurtlarından koparılarak dünyanın çeşitli bölgelerinde sürgün hayatlarına devam etmektedir.

Gürcistan'da Samtshe-Cavahetya vilayetinde mevcut altı ilçeden dördünde Gürcü, ikisinde ise Ermeni nüfus çoğunluğu teşkil etmektedir. Bağımsızlık sonrası Gürcistan nüfusu ülke genelinde yaklaşık % 15 azalmıştır. Ahıska Coğrafyasında ise aynı dönemde iki katı % 30 civarı bir nüfus azalması olduğu dikkati çekmektedir.

Güney Kafkasya'da soğuk savaş sonrası dönemde Gürcü ve Ermenilerden oluşan Ortadoks Hıristiyan nüfusta dikkati çeken bir azalma söz konusudur. Anayurtlarına dönme arzusunda olan Ahıskalıların bir kısmının dahi bölgeye iskan edilmesi gelecekte demografik yapının tekrar Türk ve Müslüman nüfus lehine değişmesine katkıda bulunabilir.

Ahılkelek ve Ninotsminda rayonlarında nüfusun tamamına yakınını, bütün Samtshe-Cavahetya vilayetinde nüfusun yarıdan biraz fazlasını teşkil eden Ermeni nüfus, Gürcistan devleti ile entegre olmaktan ziyade Ermenistan ile bütünleşme arzusu taşımaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti bir yandan Gürcistan devleti ile Ahıskalıların anayurtlarına dönmeleri konusunda gereken hukuki ve siyasi girişimleri yürütürken, diğer taraftan da Ahıska'ya yerleşmeyi düşünenlere gereken altyapının oluşturulması konusunda ekonomik destekler sağlamalıdır.

Bölgedeki Ermenilerin açık denizlere ulaşabilmeleri Gürcistan'ın Acara bölgesi veya Türkiye üzerinden mümkün olabilir. Bu sebeple bazı karanlık mahfillerde Artvin ve Rize yöresinde yaşayan Hemşin halkının asimile olmuş Ermeni oldukları fikri yayılmaya çalışılmaktadır. Bu durum gelecekte Türkiye için bir milli güvenlik sorunu teşkil edebilir.

Türkiye Gürcistan sınırında yer alan ve sınır boyunca Acara özerk Bölgesinden Ermenistan'a kadar uzanan sahada yer alan Ahıska'nın Jeopolitik konumu son yıllarda daha fazla önem kazanmaktadır. Ermenistan ile siyasi ilişkilerin dondurulduğu hususu da dikkate alındığında, Ahıska Türkiye'nin Kafkaslar üzerinden Türkistan'a erişiminde son derece önemli bir noktada yer almaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol boru hattının, Bakü-Tiflis Erzurum doğalgaz boru hattı ile Bakü, Tiflis Kars Demiryolu hattı Ahıska topraklarından geçmektedir. TANAP Doğalgaz hattının ve proje aşamasındaki Çin'den Avrupa'ya uzanan ulaşım koridorunun geçtiği Ahıska Coğrafyası Türkiye açısından da hayati derecede stratejik öneme sahip bir bölgedir.

Kaynakça

AYDIN Mustafa, (2004), Meshet Türkleri, DTV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, s.304-306.

AYDINGÜN Ayşegül, ASKER Ali, Şir Aslan Yavuz, (2016) Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar, Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset, Avrasya İncelemeleri Merkezi – 2016

BEYDİLLİ Kemal, (1988), 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler, TTK Yayınları XXV. Dizi-Sa.6, Ankara.

BUNTÜRK Seyfettin (2007). Rus-Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri, Ankara: 480 sayfa, Berikan Yayınevi. ISBN 978.975.267.120.1

ÇAYCIOĞLU Serdar Oğuzhan (2018), Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: General Paskeviç'in Başkomutanlığı Dönemi (1827-1831), Doktora Tezi,

Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

ÇINAR İkram (2015). Atabek Yurdu: Jeokültürel Yaklaşım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

GÜNAY Necla, (2012) Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı, BİLİG, Sayı:61, s.121,142.

Gürcistan Ulusal İstatistik Ofisi, (2002). "Genereal Population Census of 2002", http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=53&lang=eng, 15.10.2011.

Georgia Census (2002)- Ethnic group by major administrative-territorial units.pdf

KODAMAN Timuçin & İREN Adem Ali, (2013), Gürcistan Ulus İnşa Çabalarının Önünde Bir Engel: Cavaheti Ermenileri, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Yıl:2013, C:5, S:2, s. 67-75.

KOLUKIRIK Suat, (2011). "Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD'deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma". Bilig - Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 59: 167-190.

KURT Halil, (2015) Güney Kafkasya'da Değişen Demografik Yapının Siyasi Coğrafya'ya Etkileri, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Sayı 75, Kafkaslar Özel Sayısı -V s.7-15

KURT Selim, (2018), Ahıska'nın Türkiye İçin Jeopolitik Önemi, Karadeniz Araştırmaları XV/58 - Yaz 2018 - s.198-215.

LOHM, H. (2007). "Javakheti after the Rose Revolution:Progress and Regress in the Pursuit of National Unityin Georgia", European Centre for Minority Issues ECMI Working Papers 38, s. 1-45.

Natıonal Statıstıcs Office Of Georgıa (GEOSTAT) 2014 General Population Census.

ÖZEY Ramazan (2017). Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası, Pegem Akademi.

SEFEROV Rehman & AKIŞ Ayhan, (2008). "Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış", Türkiyat Araştırmaları Dergisi (24): 393-411

Selver ÖZÖZEN KAHRAMAN & Aydın İBRAHİMOV, (2013), "Kafkaslar'dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale'de Ahıska Türkleri", Ege Coğrafya Dergisi, 22/2, s. 77-90.

TURAN Şerafettin, (1951), 1829 Edirne Antlaşması, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı:1-2, Ankara.

YEŞİLOT Okan, (2008) Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 36, s.187-197, Erzurum.

ZEYREK Yunus (2001), Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri, Ankara: Pozitif Matbaacılık.

ZEYREK Yunus (2011), "Gürcistan'ın Sürgündeki Ahıska Türkleriyle İlgili Çıkardığı Kanun Üzerine Düşünceler", http://www.ahiska.org.tr/?p= 640 (01.05.2018).